

فلسفه‌ی آموزش

قرآن

در آموزش و پرورش

مسعود وکیل

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ، يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ
وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ، وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ
لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (سوره‌ی جمعه، آیه‌ی ۲)

قرآن کریم از آغاز نزول تاکنون، سرچشمه‌ی بی‌پایان علوم و معارف اسلامی و محور تعلیم و تربیت دینی بوده است. تاریخ تعلیم و تربیت اسلامی از آموزش این کتاب توسط پیامبر اکرم به امت آغاز شده است. آیه‌ی دوم سوره‌ی مبارکه‌ی جمعه، برنامه‌ی بعثت و رسالت پیامبرخاتم را در تلاوت آیات الهی، تزکیه‌ی مردم، تعلیم کتاب خدا و حکمت الهی خلاصه می‌کند. این آیه‌ی شریفه، آن‌قدر اهمیت دارد که می‌توان گفت تمامی هدایت الهی، احکام دین و رستگاری در دو جهان، در گرو عمل به آن است. از این رو، شاید مناسب‌ترین آیه‌ای که می‌تواند الهام‌بخش هدف کلی آموزش قرآن باشد، همین آیه است.

برنامه‌ی آموزش قرآن در پی آن است که راهی روشن، مطمئن و دائمی برای انس و ارتباط همه‌ی مردم با قرآن کریم که به بهره‌گیری مادام‌العمر ایشان از هدایت کتاب الهی منجر شود، باز کند. قرآن کتاب همه‌ی مردم است. هر فردی در هر سطحی از علم و تقوا - به شرط آن‌که زبان این کتاب را درک کند - می‌تواند از آن بهره‌گیری (هُدًى لِلنَّاسِ [بقره/۱۸۵]). نظام تعلیم و تربیت اسلامی باید زمینه‌ی بهره‌گیری مستقیم

و دائمی از قرآن کریم را برای همه‌ی دانش‌آموزان فراهم آورد. در غیر این صورت، این ضعف و نقصان، در همه‌ی ارکان ایمان و انجام عمل صالح افراد جامعه تأثیر نامطلوب و غیرقابل جبرانی خواهد گذاشت. هرچند دستیابی به این هدف والا و یگانه، وظیفه همه‌ی دروس است، ولی دروس حوزه‌ی تعلیم و تربیت دینی و به‌ویژه درس آموزش قرآن، در این بین رسالت خاصی بر عهده دارد.

مهم‌ترین پیشینه‌ی آموزش قرآن، آموزش‌های سنتی است که از دیرباز در همه‌ی جوامع اسلامی و از جمله ایران وجود داشته است. تلقی رایج از آموزش قرآن در سطح عمومی جامعه - حداقل در سده‌ی اخیر - توانایی روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم بوده است؛ یعنی از نظر عموم مردم، بسیاری از مراکز فرهنگی سنتی و حتی بخش قابل توجهی از صاحب‌نظران، هر

فردی که می‌توانست قرآن را بخواند، اولین مرحله‌ی ضروری و عمومی آموزش را فرا گرفته بود. هرچند همیشه برای آموزش مراحل بالاتر، به‌ویژه نسبت به فهم قرآن کریم، توصیه‌هایی می‌شده است، اما پیش از سال‌های اخیر، هیچ آموزش مدون و جدی به‌ویژه برای عموم مردم، نسبت به مراحل بالاتر از خواندن قرآن وجود نداشته است.

در برنامه‌ی جدید آموزش قرآن که از سال ۱۳۷۷ آغاز شده است، جامعیت آموزش قرآن به‌عنوان اصلی اساسی مورد توجه و اهتمام جدی قرار گرفته است. جامعیت آموزش قرآن در صدد آن است که بتواند، به گونه‌ای اهداف و اجزای آموزش قرآن را ترسیم و تدوین کند که این آموزش با آنچه در آیه‌ی دوم سوره‌ی مبارکه‌ی جمعه آمده است، نسبتی قابل قبول داشته باشد.

از این رو، تعریف آموزش جامع قرآن چنین است:

«آموزش جامع قرآن، فرایندی است برای دستیابی به توانایی خواندن، درک معنا، تدبیر در آیات و آشنایی با معارف قرآن به منظور انس و بهره‌گیری دائمی از قرآن کریم و تقویت ایمان و عمل صالح».

در صورتی که آموزش قرآن به صورت جامع انجام شود، دانش‌آموزان که احاد جامعه را تشکیل می‌دهند، به «سواد قرآنی» دست می‌یابند. امروزه سواد در حوزه‌های گوناگون علمی، به کسب دانش یا مهارت منحصر نیست، بلکه این دانش و مهارت باید به ایجاد و تقویت نگرش خاصی منجر شود که موجب به‌کارگیری آموخته‌ها در زندگی و ارتباط دائمی فرد با آنها باشد؛ و چه بسا زمینه‌ساز توسعه و گستردگی آن علم شود.

با توجه به جامعیت آموزش قرآن و نکات فوق در کسب «سواد» در حوزه‌های گوناگون علوم، می‌توان سواد قرآنی را چنین تعریف کرد: «سواد قرآنی، اعتقاد و علاقه به یادگیری قرآن کریم و برخورداری از دانش و مهارت پایه، به منظور بهره‌گیری مستمر و مادام‌العمر از قرآن کریم و انس دائمی با آن است.»

مطابق این تعریف، سواد قرآنی دارای ویژگی‌های زیر است:

۱. **سواد قرآنی نیازی همگانی است.** همه‌ی افراد جامعه با هر وضع اقلیمی، شغلی، اقتصادی، اجتماعی و... برای آن‌که هویت انسانی - الهی خویش را بشناسند، از آن مراقبت کنند

و زمینه‌ی شکوفایی تدریجی آن‌را فراهم آورند، به سواد قرآنی نیازمندند.

۲. **سواد قرآنی از یک حد پایه برخوردار است.** هرچند افراد با توجه به تفاوت‌هایی که در تحصیلات، شرایط اقتصادی و اجتماعی دارند، به سطوح متفاوتی از سواد قرآنی نیازمندند، ولی بهره‌مندی عموم از یک حد پایه ضروری است.

۳. **حد سواد قرآنی در طول زمان در حال رشد است.** با توجه به شرایط و امکانات گوناگون در هر جامعه، و نیز تغییرات این شرایط در طول زمان، این حد، نیازمند شناسایی و تعریف خاص است. برای مثال ممکن است با توجه به شرایط و امکانات فعلی در آموزش قرآن، حد ضروری خواندن قرآن به‌صورت معمولی (فارسی‌خوانی) تعیین شود. اما در آینده با ارتقای این شرایط، حد ضروری خواندن شاید نیازمند تعریف مهارت دیگری شود.

۴. **حداقل سواد قرآنی، به خواندن مستمر قرآن کریم، فهم تدریجی معنای عبارات و آیات آن منجر می‌شود و زمینه‌ساز بهره‌گیری مادام‌العمر از آموزه‌های الهی می‌شود.** هدف آموزش عمومی قرآن کریم، نمی‌تواند صرفاً دستیابی به دانش و مهارت خاصی در ارتباط با قرآن باشد، بلکه باید توانایی و قابلیتی فراهم آورد که فرد بتواند ضمن انس و ارتباط دائمی با قرآن کریم، پیوسته خود را در معرض تزکیه و تعلیم الهی قرار دهد و از قرآن کریم بهره‌مند شود.

اجزای اصلی سواد قرآنی

با توجه به تعریف سواد قرآنی، می‌توان برای سواد قرآنی سه جزء اصلی در نظر گرفت. این سه جزء عبارت‌اند از: خواندن قرآن کریم، درک معنای عبارات آیات قرآن کریم و تدبیر در آیات. تدبیر در آیات که از توصیه‌های اکید قرآن کریم و معصومین علیهم‌السلام است، از مهارت‌های عمومی است که گاهی در زبان روایات به عنوان شرط اصلی بهره‌مندی از قرآن کریم بیان شده است. تا آن‌جا که در روایتی از حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) نقل شده است که فرمودند: «**لَا خَيْرَ فِي قِرَائِهِ لَا تَدَبَّرَ فِيهَا**».

در صورتی که این سه جزء اصلی سواد قرآنی را در سه وجه یک هرم نشان دهیم، قاعده‌ی این هرم که بنیان و اساس نگهداری سه وجه آن است، انس دائمی با قرآن کریم خواهد بود. انس با قرآن کریم، غیر از نقشی که در ایجاد مهارت‌های پایه‌ی

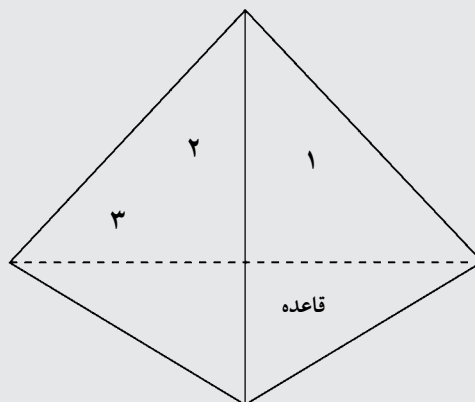
برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی

اصول حاکم بر آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی

۱. توجه جدی به موضوع «انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن» در تمام موارد اعم از تعیین هدف‌ها، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزش‌یابی
۲. تعیین هدف‌های درس قرآن براساس هدف‌های آموزشی و پرورشی دوره‌ی ابتدایی (مصوب شورای عالی آموزش و پرورش)

سواد قرآنی دارد، هم نگه دارنده و حافظ این مهارت‌هاست و هم محصول و ثمره‌ی اصلی سواد قرآنی محسوب می‌شود. از این رو، می‌توان اجزاء و ثمره‌ی سواد قرآنی را در شکل زیر نشان داد:

۱. توانایی خواندن قرآن کریم
 ۲. درک معنای عبارات و آیات قرآن کریم
 ۳. تدبیر در آیات
- قاعده‌ی هرم: انس با قرآن کریم

رویکرد برنامه‌ی درسی قرآن

با توجه به آنچه در فلسفه‌ی آموزش قرآن بیان شد که آموزش عمومی قرآن کریم به سواد قرآنی منجر خواهد شد، رویکرد این برنامه، انس با قرآن کریم است؛ یعنی روح حاکم و جهت‌گیری کلی برنامه از پیش دبستان تا پیش‌دانشگاهی، فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای دست‌یابی به انس با قرآن کریم است. **حضرت علی** امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌فرمایند: «لِیَكُنْ سَمِیْرُكَ الْقُرْآنَ»: باید مونس و همدم تو قرآن باشد. انس با قرآن کریم، امری دارای مراتب گوناگون و مجموعه‌ای از علاقه‌ها و ارتباط با قرآن کریم است که خواندن مستمر قرآن، درک معنای آیات، تدبیر در آن‌ها و پای‌بندی به آموزه‌های الهی در همه‌ی شئون زندگی، مبتنی بر قرآن و عترت، لازمه‌ی همه‌ی مراحل و مراتب آن است. دست‌یابی به این امر، اولاً تدریجی است و در طول زمان از نظر کمی و کیفی ارتقا می‌یابد و ثانیاً متناسب با اهداف هر یک از دوره‌ها و پایه‌های تحصیلی، موجب بهره‌مندی دانش‌آموزان از قرآن کریم می‌شود و در نهایت کسب توانایی و علاقه به بهره‌مندی مستمر و همیشگی از قرآن کریم منجر خواهد شد.